

“ALAŞ” PARTY AND KAZAKH NATIONAL ENLIGHTENMENT PROCESS: NATIONAL IDENTITY AND RELIGION

Tevfik Erdem - Sayan Shilmambetov

Abstract

Turks, one of the oldest tribes in history, have always been exposed to direct or indirect attacks in many areas in their geography. By the 20th century, these attacks experienced the most violent period. In particular, exploitation and assimilation efforts have gained weight and centers of resistance have been established against this. The idea of facilitating colonization and managing it by dividing it into small pieces is the basis of exploitation and assimilation. The harshest reaction to this assimilation and exploitation effort is the old-fashioned madrasahs and conscious communities raised from the societies, associations and parties established by the Usul-i Cedit schools that started their activities as a result of the Cedit movement. The activities carried out by the intellectuals of this period were not only local studies. The intellectuals of the period aimed to confront the enemy with efforts to unify the whole Turkic world in response to the search for assimilation and exploitation targeting the entire Turkic world. However, local studies have also come to the fore with their essential and unifying aspects rather than being separators. In this study; We will evaluate the Kazakh enlightenment process, which emerged as an attitude against the exploitation and assimilation efforts undertaken by the Russians for the purpose of Russification and Christianization, and the Alaş Orda movement that developed and settled this process.

Keywords: *Alaş Orda, Kazakh, Enlightenment, Kazakhstan, Turkistan.*

“ALAŞ” PARTİSİ VE KAZAK MİLLİ AYDINLANMA SÜRECİ: KİMLİK VE DİN

Tevfik Erdem* - Sayan Shilmambetov**

Öz

Türkistan coğrafyası sömürgeci saldırıya maruz kaldığı andan itibaren maddi ve manevi büyük sıkıntılar yaşamıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde bu saldırılarda en şiddetli dönem yaşanmıştır. Özellikle sömürü ve asimile etme çalışmaları ağırlık kazanmış ve buna karşı direnç merkezleri oluşmuştur. Sömürü ve asimile çalışmalarının temelinde sömürgeleştirmeyi kolaylaştırma ve küçük parçalara bölerek daha rahat yönetme düşüncesi vardır. Bu asimile etme ve sömürme çabasına karşı en sert tepkiyi, eski usul medreseler ile Cedit hareketinin bir sonucu olarak faaliyete başlayan Usul-i Cedit okullarından yetişenlerin kurduğu cemiyet, dernek ve partilerden yetişen bilinçli topluluklar verir. Bu dönem aydınlarının yürüttükleri faaliyetler sadece mahalli çalışmalarla sınırlı değildir. Bu dönemin aydınları, Türk dünyasının tamamını hedef alan asimile etme ve sömürme arayışına karşılık yine bütün Türk dünyasını birleştirici çalışmalar ile düşmana karşı koymayı hedeflemişlerdir. Bununla beraber yapılan mahalli çalışmalar da ayırıştırıcı olmaktan çok zaruri ve birleştirici tarafıyla ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada; Rusların, Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma gayesi ile giriştikleri sömürü ve asimile etme çabalarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan Kazak aydınlanma sürecini ve bu süreci geliştirip yerleşik hale getiren Alaş Orda hareketi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alaş Orda, Kazak, Aydınlanma, Kazakistan, Türkistan.

** Prof. Dr., Ahmet Yesevi Üniversitesi Öğretim Üyesi, tevfikerdem@hotmail.com, [https:// orcid.org/0000-0001-7658-1735](https://orcid.org/0000-0001-7658-1735).

* Dr., Ahmet Yesevi Üniversitesi, sayanbaldisu@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5734-3149>.
Bu makaleye atf için: Erdem, Tevfik. ve Shilmambetov, Sayan. (2021). “Alaş” partisi ve Kazak Millî Aydınlanma Süreci: Kimlik ve Din, SDE Akademi Dergisi, 1(3), 12-35.

Giriş

Sömürgecilik ve emperyalizm Batı Avrupa'nın merkezi gücünü pekiştirmesi ve sanayi devrimi sonrasında tüm dünya üzerinde bir güç gösterisinde bulunması olarak zirve noktasına 19. yüzyılda ulaşır. Bu yüzyıl, Avrupa'nın kendi içinde güç mücadelesine dönüşmesine sebep olan sömürgeciliğin ulaşım araçlarının ve askeri gücünün gelişmesine paralel olarak yüksek ölçüde geliştiği bir yüzyıldır. Sömürgecilik ve emperyalizm, Batı Avrupa'nın ve sonrasında Amerika'nın tüm dünya üzerinde kontrolü sağlama gayretleri olarak bilinir ve böyle bilindiği için de, Türkistan coğrafyasında 16. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan Rusya'nın bu coğrafyada izlediği yayılcı politikalar gölgede kalır. Rusya'nın Türkistan'da izlediği yayılcılık, sömürü ve emperyalizm politikaları Türkistan'daki toplulukların maddi ve manevi açıdan kaynaklarının sömürülmesine sebep olurken, tıpkı Batının diğer coğrafyalar için yaptığını iddia ettiği modernleştirme söylemi, Rusya tarafından Türkistan halkları için dillendirilerek sömürü perdelenmek istenmiştir. Bu sömürünün en acı taraflarından biri de bu çalışmada üzerinde durulan bir milletin hafızasını oluşturan ve ona istikamet verecek olan aydınlarının yok edilmesidir. Bu çalışma sömürü ve aydın kıyımının Türkistan coğrafyasında nasıl gerçekleştiğine dair bir değerlendirmeyi Kazak coğrafyası ve aydınları üzerinden sunmayı hedeflemektedir.

Aydınlanma ve aydın sınıfı terimleri, her toplum için büyük bir anlam taşır. İster geçmişte ister günümüzde gelişmenin önünü açan ve şuurlu nesiller yetişmesine vesile olan en önemli unsur aydınlardır. Aydınlanmanın gerçekleşmesi yolunda adım atan aydınlar, çoğu zaman yaşadıkları dönemlerde tam manasıyla anlaşılammışlardır. Hatta fikirlerinden ötürü bazen hain ilan edilecek kadar ağır ithamlarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Sanayi Devrimi ile beraber farklılaşan ve değişen dünyada, birçok alanda ortaya çıkan ihtiyaçlara karşılık bir arayış başlar. En masum haliyle arayış olarak adlandırdığımız bu süreç, aslında bir çeşit savaş halidir. Bu savaş Batı medeniyetinin dünyanın diğer medeniyetlerine karşı açtığı bir savaş olarak okunabilir. Dünya düzeninin kabaca "kazanlar ve kaybedenler" ya da "sömürenler ve sömürülenler" şeklinde keskin bir çizgiyle ikiye ayrıldığı düşünülürse tam da bu noktada kaybedenlerden olmamak için Batı dışındaki medeniyetlerde aydınlanma süreci ve aydın sınıfının mahareti devreye girer.

Aydınlar içinde yaşadıkları toplumun klavuzlarıdır, o toplumu atalet uykusundan uyandıran, milletinin iyiliği, menfaati ve yükselmesi için çalışan insanlardır. Bu manada Batı dışındaki medeniyetlerde aydınlanma süreci, sömürülmeye karşı uyanık olma ve daima uyanık kalma olarak düşünülür. Aydın sınıfı ise, bu süreci etkin olarak kullanabilen eğitimli ve şuur sahibi sınıf olarak tanımlanabilir.

Aydınlanma kavramı ve aydın sınıfı, Kazak Türklerinde, çağdaş anlamıyla 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında oluşmaya başlar. Bu tarihlerde Çarlık Rusya'sının artık tahammülü aşan baskıları ve sonrasında Sovyet Rusya'nın zulümleri bir aydınlanma sürecini ve aydın sınıfının oluşumunu zorunlu kılar. Kazak aydınlanmasının ortaya çıkışında ana gaye, halkı, çağın ihtiyaçlarına göre hareket etme konusunda bilinçlendirme çabasıdır (Erjanova Ulpan, 2002: 161-163). Bu çaba özellikle iki disiplinin kullanılmasını zorunlu kılar: Edebiyat ve siyaset. Aydınlanma sürecinin en önemli tezahürleri özellikle siyasi alanda ortaya çıkar. Kazak aydınlanması da ağırlıklı olarak bu kapsamda oluşur ve gelişir. Nitekim aydın sınıfın kalem erbabı olmasının yanı sıra en bariz özelliklerinden biri de siyasetle uğraşmasıdır. Siyasi hayat bir yandan bu süreci şekillendirirken diğer yandan da bu sürecin etkisinde kalarak biçimlenir. Yani aydınlanma ve siyasi düşüncenin gelişimi birbirinin hem öznesi hem de nesnesi konumunda yer alır.

Kazak aydınlanması sürecini etkileyen edebî faaliyetler özellikle bir araç olarak iş görür. Sözlü ve yazılı biçimiyle edebî türlerin hemen hepsinde Türk kültürünün, dünya görüşünün, tarihinin ve geleneklerinin en eski dönemlerine ait izlerini bulmak mümkündür. Aydın sınıfı modern zamanlardaki sorunları aşmak için geçmişin tecrübelerini ve geleceğin tasavvurlarını edebî faaliyetler biçiminde ortaya koyar. Yine bu eserler yoluyla aydınlatmak istediği halkın her bir ferdine ulaşır. Yaşadıkları coğrafya itibarı ile kökü milattan önceki asırlara kadar dayanan göçebe bozkır Türk kültürünün en önemli temsilcisi konumundaki Kazak Türklerinde yazılı edebîyat ise özellikle Abay Kunanbayoğlu (1845-1904) ile gelişmeye başlar (Neroznak, 1995: 16).

Kazak aydınlanmasını zaruret haline getiren, Rusların Türkistan coğrafyasını işgalleridir. Bu işgaller ile birlikte edebî eserlerin de temalarında

ciddi değişmeler meydana gelir. Bu dönemde yaşanan sıkıntılardan ötürü “sanat toplum içindir” anlayışı daha yerleşik bir hal alır. Bu anlayışa bağlı olarak, vatanın kurtuluşu noktasında sorumluluk alan ve eli kalem tutan yazar ve şair sıfatını haiz tüm devlet adamları kalemlerini bağımsızlık yolunda oynatırlar. Sanatlarını, toplum üzerinde oynanan oyunları bozmak ve yaşananları gelecek nesillere aktarmak maksadı ile icra ederler. Geline bu noktada araç olarak kullanılan edebiyat, aydınlanmanın kaçınılmaz araçlarından bir diğerini yani siyaseti hazırlar. Kazak aydınlanmasının siyasi boyutunu meydana getiren en önemli teşekkül, hiç şüphesiz mensuplarının çoğunu yazarların ve şairlerin oluşturduğu Alaş Orda Partisi’dir. Bu partinin direnişii ile Rusların sömürge politikasına karşılık vermelerini ve onların Müslümanlığı ve Kazakistan’ın kutsal bölgelerini korumasını sağlamıştır. Kazak aydınlarının, bölgede bir din olarak İslam’ı ve bölge halkı tarafından kutsal sayılan merkezleri Rus saldırılarından koruma çabaları, parti programında net bir şekilde yazılmıştır. Bu sebeple ele alınan çalışmada, Kazak aydınlarının Alaş Partisi aracılığıyla Kazakistan’da kutsal sayılan merkezleri ve Müslümanlığı koruma çabalarını ortaya konulmak hedeflenmiştir.

Kazak Aydınlanma Sürecini Hazırlayan Sebepler

20. yüzyıla gelindiğinde bütün dünyada bir yandan ümmetçilik fikri önemini kaybetmeye başlarken diğer yanda da özellikle Avrupa’da 19. Yüzyılda ortaya çıkam milliyetçilik akımının etkisiyle çok uluslu büyük imparatorluklar çökmeye başlar. Buna karşılık aynı dönemlerde, Türkistan coğrafyasında Ruslar, zulme ve işgallere dayanan yeni bir imparatorluk kurma gayretini devreye sokarlar. Ruslar, bir taraftan fiili bir işgal ile Türki coğrafyanın tümünü ele geçirerek emellerine ulaşmaya çalışıp siyasi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmayı amaçlarken diğer taraftan, toplumların benlikleri ile var olmasını ve tarih sahnesinde varlıklarını bu şekilde devam ettirmesini sağlayan millî ve manevî değerlerle oynayarak hâkimiyetleri altındaki Türk boylarını Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma gayreti içine girerler. Bu amaçla modern ya da iptidai her yönetime başvurarak bazen unutturma yoluna giderken; bazen de kendi emelleri uğruna modernleştirme maskesi altında aslından uzaklaştırma metodunu uygularlar.

Başaramadıkları noktalarda ise, yerli halkın bir kısmını destekleme kisvesi altında, halkı birbirine düşürmek ve kırdırmak suretiyle isteklerine ulaşmaya çalışırlar. Geçmişin izini taşıyan cami, külliye, medrese, mezarlık ne varsa hepsini ortadan kaldırma çabası, halkı aslından uzaklaştırma, halka geleneği ve tarihi unutturma bağlamında değerlendirilebilecek faaliyetlerin sadece bir kısmına örnek olarak verilebilir. Yine toplumsal hafızayı sıfırlamak için hiçbir sembol taşımayan yapıları bile modernize etme bahanesiyle yıkıp kendi anlayışlarına uygun yapılara dönüştürmeleri de insanları köklerinden kopartarak, onlara geçmişi unutturma çabasının örnekleridir. Bunlarla da yetinilmeyip bir kısım yerleşim alanlarının adları değiştirilir, köklü geçmişle halkın hafızasından isim değişikliğiyle bile silinmesi zor olan yerler ise tümünden ortadan kaldırılarak yeni yerleşim yerlerine taşınır.

Bütün bunların asıl ve tek sebebi geçmişten bugüne millî kimlik ve millî hafızanın izlerini taşıyan her şeyi ortadan kaldırmaktır. Kabul edilmelidir ki, bu izler sadece bölgeye has izler değil, tüm Türk dünyasının ortak değerleridir. Rusların asimile etme ve sömürme çabasına daha başında karşı durarak en sert tepkiyi veren kurumlar, eski usul medreseler ile Cedit hareketinin bir sonucu olarak faaliyete başlayan Usul-i Cedit okullarından yetişenlerdir. Bu aydın devlet adamları ile bunların kurduğu cemiyet, dernek ve partilerden yetişen bilinçli topluluklar da süreç içerisinde bu tepkiye destek vermiştir. Bu dönem aydınlarının yürüttükleri faaliyetler sadece mahalli çalışmalar değildir. Aydınlar, Türk dünyasının tamamını hedef alan bu asimile etme ve sömürme arayışına karşılık yine bütün Türk dünyasını birleştirici çalışmalar ile düşmana karşı koymayı hedeflemişlerdir. Bununla beraber yapılan mahalli çalışmalar da ayrıştırıcı olmaktan çok birleştirici tarafla ön plana çıkmıştır. Bu bütünlüğü sağlamak adına dönem aydınları Türk coğrafyasının her noktası ile irtibat halinde çalışmışlardır (Saray, 1993: 189).

Türkistan coğrafyasında vatan ve millet merkezli bir mücadele verilirken bütün bu gidişat Osmanlı devlet adamlarınca da takip edilir. Osmanlı Devleti’nden onlara yeterince yardım gidemediği muhakkaktır. Fakat unutulmamalıdır ki aynı dönemde Osmanlı Devleti hem içeride hem dışarıda birçok düşmanla savaş halindedir. Buna rağmen diğer bütün Türk coğrafyasında olduğu gibi Kazak coğrafyasında da, Ruslar siyasi hâkimiyetlerini

kurma çabası içerisinde girdikleri sırada Osmanlı İmparatorluğu da oradaki halkın bilinçlenmesi ve bağımsızlık hareketini başlatması için imkânları ölçüsünde destek sağlar. Örneğin, 1877 yılında Kazak Türklerinden Orenburg'lu Muhammed Rahim adlı zat, Kazak bağımsızlık hareketini başlatmalarının gerekliliğini Osmanlı İmparatorluğu'nun Dâhiliye Nezaretine bildirir (Yalçınar, 2014: 215). Onların imkân bulmaları halinde bağımsızlık hareketini başlatacaklarına emin olduğunu, sadece önder, silah ve paraya ihtiyaç duyduklarını ifade eder. Önderlik etme ve halkı ayaklandırma işini de üzerine alır. Bu teklif hem Dâhiliye Nezaretince hem de padişah tarafından olumlu karşılanır ve kendisine gereken destek verilir (Kurat, 1990: 95-96). Bu gayretler de gösteriyor ki; Ceditçiler, Türkistan'ın hangi bölgesinde olurlarsa olsunlar sürekli Osmanlı İmparatorluğu ile irtibat halindedirler.

Eldeki imkânlar nispetince birlikte bir mücadele verilir. Hatta Cedit okullarının açıldığı ilk dönemden itibaren başta Alaş Ordacılar olmak üzere birçok Türkistan aydınının yetişmesine merkez ve rehber olan medreselerin kurucuları veya önemli hocalarının İstanbul'da eğitim almış olmaları da tesadüfi değildir. Dönemin eğitim kurumları eski usul medreseler ve Cedit hareketinin etkisi ile açılan mektepler özellikle Rus işgalinin gerçekleştiği devrede çok etkili olamasalar da halkın asimile olmasına karşı ciddi direnç göstermişlerdir. Fakat her biri bir meclis niteliğinde olan bu eğitim kurumlarının, müdavimleri bakımından farklı fikri yapıdaki insanlardan oluşması sebebiyle aralarında sağlıklı bir irtibat yoktur (Turan, 1996: 16). Aynı amaç için çalışsalar da yöntemlerde uzlaşmadıkları için ferdi hareket ederler. Nihayetinde uyumlu bir şekilde çalışamayan ve kendi aralarındaki ufak ihtilafları derin ayrılıklara dönüştüren bu zümrelerin, aralarında anlaşamamaları Rusların işine gelir. Aydın zümrenin de bütün çabalarına rağmen millî bütünleşmeyi sağlayamamaları sonucu ortaya çıkan baskılar karşısında zayıf kalan Türkistan kurtuluş hareketi, Rusların bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmesine engel olamaz; sadece Rusların hâkimiyet kurmasını geciktirir (Majitov, 1998: 58).

Ancak, Cedit hareketi doğrultusunda yetişen aydın zümrenin etrafında şekillenen milli bilinç ve milli uyanış hareketi içten içe gelişerek 1991 yılındaki bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmasında etkili olur. Usul-i Ce-

dit okulları ile eski usul medreseler arasındaki en büyük fark; medreselerin genellikle var olanı koruma gayretine karşılık, Usul-i Ceditçilerin mevcudu modernleştirerek daha ileriye taşıma ve halkı bilinçlendirme gayretine girmesidir. Rusların Türkistan bölgesinde hâkimiyet kurmaya başladığı ilk dönemlere denk gelen zaman diliminde İslam dünyasının Batı ile olan temaslarının artması sonucu siyaset, edebiyat, sanat, eğitim ve benzeri alanlarda da batılı tarzda temayül ve hareketlerde yenileşme hız kazanır. Bu tür yenileşme hareketleri özellikle Kırım, Azerbaycan ve Kazan olmak üzere tüm Türkistan coğrafyasında ciddi karşılık bulur. Hatta kuzey Türkistan’da yenileşme hareketleri güneye göre daha erken başlar. Burada özellikle Rus aydınlar ile temas eden Türkistan aydınları, bir reform ve yenilik ihtiyacını bu tarihlerde fark ederler (Dowler, 2001: 11). Bunlar içerisinde harekete geçen ilk isimler modern dünya ile yakından tanışmanın gerekliliğini savunan ve yeni usul eğitimi teşvik eden Çokan Velihanov, eğitimin ana dilde yapılmasını ilk defa savunan Abay Kunanbayulı ile ilk defa Rus klasiklerini Kazak Türkçesine çeviren İbiray Altınsarın’dır (Alektorov, 1900: 28).

Bu dönemde Gaspıralı İsmail Bey’in “Dilde, fikirde, işte birlik!” anlayışı ışığında Usul-i Cedit okullarının açılması hız kazanır. Bu okullar özellikle Fergana ve Hive hanlıkları başta olmak üzere Kazak, Kırgız ve diğer Türk halkları arasında da hızla yayılır. Rusya bu gelişmeyi kendisi için büyük tehlike olarak görür. O dönemde Rus Türkistan Genel Valisi bu okullar ile ilgili yazdığı raporda şu ifadeleri kullanır: “Bu okullar faaliyetlerine devam ederlerse gelecekte sadece Panislamizm’in geliştiği bir fidanlık olmakla kalmayıp, Pantürkizm ve isyancılık fikirlerinin de fidanlığı haline gelecektir” (Jirençin, 1987: 11). Gerçekten de bu okullardan yetişen aydınların geneli milliyetperver bir karaktere sahiptir. Millet hesabına çalışan bu aydın zümre; ölümü göze alarak çeşitli gazeteler, dergiler ve kitaplar yayınladılar. Yazı çalışmaları yanında dernekler kurarak halklarının uyanmasına, millî ve manevi değerler uğruna savaşmasına gayret eder. Bu yüzden rahatlıkla söylenebilir ki, bugün bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinin önemli temel taşlarından birini o dönemin aydın ve devlet adamlarının ektiği tohumlar oluşturmaktadır.

Bütün Türkistan coğrafyasında olduğu gibi millî ve manevi değerleri ön plana alarak çalışmalara başlayan aydınların girişimleri, Kazak coğraf-

yasında da meyvelerini verir. Bu dönemde yetişen aydınlar, özellikle 1905 İhtilali ile birlikte elde ettikleri bazı hakları çok iyi değerlendirerek çağın gereklerine uygun içimde örgütlenirler. Yapılan çalışmalar neticesinde Rusların işgalinden ve halka yaptıkları baskılardan kurtulmanın yegâne yolunun millî birlik ve oluşumlardan geçtiğini idrak ederler (KC MDA. Fon. 64, Kayıt. 1, Dosya. 256, Sayfa. 15). Bu birliğin de ferdî veya kavmî oluşumlardan ziyade ancak Anadolu'yu ve Doğu Türkistan'ı da içine alan tüm akraba topluluklarla mümkün olacağını düşünür ve dile getirirler. Bunun için de bilinçli bir şekilde Türk coğrafyasının tamamını, yani bütün Türk boylarını kapsayan dil, düşünce ve eylem ortaklığı konusunda ciddi bir çalışma süreci içerisine girerler.

Kazak aydınlanmasının ilk merhalesini oluşturan ve yaklaşık 19. yüzyılın son çeyreğini kapsayan bu dönemde, aydınlanma süreci etkin bir eğitim faaliyeti şeklinde gerçekleşir. Bu devrede, sonraki yıllar için süreci geliştirip taşıyacak ana aydın kadrolar yetiştirilir. Nihayet aydınlanma sürecini eylem boyutuyla siyasi mecrada temsil edecek ve bu süreci bundan sonra varlığı ya da yokluğu ile belirleyici olacak Alaş Orda hareketi 20. yüzyılın başında ortaya çıkar (Nurpeisov, 1995: 256). Aydınlanma sürecindeki aktif rolüyle Rusların yüzyıllar boyu bu coğrafyada etkin olarak kalmasının önünde ciddi bir engel olan Alaş Orda Partisi üyelerinin hemen pek çoğu, yukarıda verilen hazırlık sürecinde yetiştirilen kalem erbabı isimlerden oluşur. Onlar için siyaset ya da aydın bilinci, bir iktidar aracı, hobi veya tercihlerden bir tercih değildir. Bu ilk devrede karşımıza çıkan ve sonrasında aydınlanma sürecinin nüvesini oluşturacak bu isimler için hem yazmak hem de siyaset yapmak can pahasında bir zorunluluktur.

Alaş Orda Partisi'nin Kuruluşu ve Millî Mücadele

Kazakistan'da resmi kaynaklarca da kabul edilen görüşe göre "Alaş" adı Kazakların efsanevi atası "Alaş Han'dan" gelmektedir. Alaş adı etrafında birçok efsane olmasına karşın en çok itibar göreni özetle şöyledir: "Efsaneye göre, Sırderya havzasında 32 boyu idare eden Kızıl Arslan adındaki han, kazandığı bir savaş sonrası elde ettiği ganimetler arasında mevcut olan çok güzel bir kız ile evlenir. Bu kızdan sağlıklı fakat ala tenli bir çocuk sahibi

olur. Etrafindakiler bu durumu uğursuzluğa yorarak Kızıl Aslan’ı ondan kurtulması gerektiğine inandırırılar. O da çocuğu bir sepet içinde Sırderya nehrine bıraktırır ve çocuğu bulan bir balıkçı alıp onu eve götürür. Adını renginden ötürü Alaş koyarak onu çok akıllı ve yetenekli bir genç olarak büyütür. Bundan haberdar olan Han onu almak ister fakat vezirler yine karşı çıkar. Bunun yerine ona yüz asker göndermenin daha doğru olacağına Hanı ikna ederler. Han da sırasıyla her yıl yüz asker olmak üzere önce baş vezirinin oğlu Üysin, sonra vezirinin oğlu Bolot ve en son olarak küçük oğlu Alaş’ın idaresindeki askerlerden gönderir (Nurmaganbetova, 2003: 153).

Böylece Alaş üç yüz askeri ile kuvvetlenir ve kendi idaresinde güçlü bir ordu oluşturur. Etraflarındaki köy ve yerleşim yerlerine baskınlar yaparak hâkimiyet alanlarını genişletirler. En nihayetinde kendilerini “Kazak” olarak adlandırırılar ve Alaş Han’ı da beyaz keçeğe oturttarak Han ilan ederler. Vezirin çocuklarının idaresinden gelen her bir grup asker de bir Kazak Cüz’ünü oluştururlar. Kazak Türkleri arasında hala söylenen “Atamız Alaş, Adımız Kazak, biz Üç Cüz’ün ahfadıyız” deyimi de bu durumu ifade etmektedir” (Alaş Qozğalı, 2005: 9-11).

Sahip olduğu geniş coğrafya ve Rusya’ya güneyden gelebilecek tehlikelere karşı bir set işlevi görmesinden dolayı, Rusların en çok ehemmiyet verdiği yerlerin başında Kazakistan gelir. Bu yüzden Kazakistan, en çok Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin yapıldığı bölgelerden biridir. Kazaklar Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerden çok zarar görürler. Fakat her şeye rağmen asimile politikaları karşısında bilinçli bir şekilde durarak millî ve manevî değerlerini korurlar. 20. yüzyılın başlarına kadar daha çok göçebe yaşamın etkili olduğu Kazakistan coğrafyasının, Rus sömürüsüne direnme çabasında Gaspıralı İsmail Bey ve arkadaşlarının Cedit hareketi ile uygulamaya çalıştıkları “dilde, fikirde, işte birlik” düşüncesinin çok etkili ve faydalı olduğu muhakkaktır (Akkulı, 2016: 332). Özellikle de bu coğrafyadaki Ceditçiler diğer adıyla Alaş Orda savunucuları; eğitim kurumları, siyasî teşekkülleri, edebî sahadaki faaliyetleri ve diğer alanlardaki gayretleri ile kötü gidişatı durdurmaya çalışırlar. Rusların asimile ve sömürü çabalarının hedefine ulaşmasını büyük ölçüde engelleyerek, Kazak halkının kimliğini, dinini ve geleneğini korumasında etkin rol oynarlar (“Qazaq” Gazeti, 1998: 560).

Ruslar her ne kadar dünya kamuoyunu aldatmak ve yaptıkları ile amaçlarını gizlemek için işgal ettikleri coğrafyada var olmalarını yerli halkın davetine bağlasalar da bu iddia tamamen asılsızdır. Bunun yanında, bölgeye medeniyet ve refah getirme iddiası da gerçek dışıdır. Çünkü Rusların tek amacı tüm bölgeyi Ruslaştırma ve Rus ırkından olanlar için yeni yaşam alanları açmanın yanında kolonizasyon hareketlerini gerçekleştirip geleceklerini garantiye almaktır. Her fırsatta da niyetlerini açıkça belli edip esas amaçlarını ortaya koyarlar. Örneğin 1916 isyanlarından sonra Taşkent'te bir delegeyi kabul eden Genel Vali Kuropatkin şöyle demektedir: “Rusya İmparatorluğu güçlüdür; onun kurulmasında, güçlenmesinde ve yayılmasında Ruslar rol oynamıştır... Rusya içindeki çeşitli halkların hepsi bir babanın, büyük hâkim İmparatorun ve bir ananın, Büyük Rusya'nın çocuklarıdır. Bu çok üyeli ailede Rusların hepsinin ağabeyleri olması icap eder” (KC MDA, Fon. 797, Kayıt. 1. Dosya. 46, Sayfa. 401). Esasında Rusların açıklamakta bir beis görmedikleri bu niyetlerini bilen Kazak “Alaş Orda” önderleri daha bu oluşum fiilen kurulmadan önce de ferdî ve bölgesel çapta var güçleri ile bu sömürüye direnirler. Bu partinin kurulması, onlar için birlikte hareket etme ve gücü tek elde toplama fırsatını doğurur. Çünkü daha 1905 yılı meşrutiyeti ile zayıf düşen Çarlık Rusya'sı, halkı yatıştırmak için ifade özgürlüğü ve örgütlenme olanağı gibi bazı haklar tanımak zorunda kalır. Halkın karşılaştığı sorunları merkeze iletmek isteyen aydınlar, Ahmet Baytursunov ve Alihan Bökeyhan gibi isimlerin öncülüğünde, 1905 yılında Semey şehrinde hazırlanan 14.500 Kazak vatanşasının imzaladığı “Karkara Dilekçesi'ni” alarak Moskova'ya iletirler. Bu dilekçenin içeriğinde; Rusların iskân ve asimilasyon politikalarından vazgeçmeleri talebi vardır. Aynı talepler Kazakistan'ın hemen hemen tüm şehirlerinden Duma'ya iletilir. Bu girişimler neticesinde ferdî girişimlerden sonuç alınamayacağını anlayan Kazak aydınları bir hareket etrafında birleşme düşüncesi ile 1906 yılında “Kazak Anayasal Demokratik Partisi” adıyla bir parti kurarlar. Siyasi hayatta yeni olan Kazak toplum önderleri Çarlık Rusya'sı karşıtı politikaları ile bilinen Kadet Partisi'ni kendilerine örnek almak suretiyle teşkilatlanırlar. Bu benzerlik, sadece teşkilatlanma ve örgütlenme anlamında şekli bir benzerlik olarak kalır; parti programı ise tamamen millî hedefler gözetilerek oluşturulur (Kıdıralina, 2012: 56).

Alaş Orda hareketinin temelini teşkil eden bu parti, politikası gereği bazı taleplerde bulunur. Bu talepler: Kazakistan’ın Kazakların yurdu olarak tanınması; Rusların bu topraklar üzerindeki yayılmacı politikasından vazgeçmesi; Kazak halkına eşit ve adil davranılması, özgür ifade ortamının sağlanması; Kazak çocuklarının okuması için ilkokuldan başlayarak yükseköğretimlerini bitirinceye kadar kendilerine okul, medrese ve üniversitelerin açılmasının sağlanması ve benzeri başlıklar altında toplanmaktadır (KC CA, Fon. 811, Kayıt. 24, Dosya. 114, Sayfa. 80-88). Alaş Orda Partisinin hazırlık süreci olarak da adlandırılabilir bu devrede siyasi fikirlerin ve bir hükümet kurma çalışmalarının olgunlaştırma ortamı olarak gazete ve dergiler kullanılır. Halka daha kısa ve olabildiğince az masrafla ulaşmanın en etkin yolu olan süreli yayınlar ve özellikle gazete, Kazak aydınları tarafından aydınlanma sürecinde aktif olarak kullanılır (Dvijeniye Alaş, 2016: 7-9). 1913 yılında ilk sayısı çıkan “Kazak” isimli gazete Alaş Orda Hareketinin yayın organı olarak kullanılmıştır (Nurpeisov, 1995: 4). Özellikle de Ekim Devrimi’nin gerçekleşmesi ile Lenin ve Stalin’in deklare ettikleri aşağıdaki metin dönem aydınlarının hızlı hareket etmelerine olanak sağlar. Adeta düşünsel ve kültürel özgürlük içeren bu metin şöyledir: “Rusya Müslümanları, İdil (Volga) boyu ve Kırım Tatarları, Sibiry ve Türkistan’ın Kırgızları (yani Kazaklar ve Kırgızlar) ve Sartları, Maverayı Kafkas ötesi Türk ve Tatarları, Çeçenler ve Kafkas Dağlıları! Camii ve mescitleri, dini inanç ve adetleri, Rusya’nın Çarları ve müstebitleri tarafından tahrip edilen ve çiğnenen herkes! Bundan böyle inançlarınız, âdetleriniz serbesttir ve onlara dokunulamaz. Millî hayatınızı tam hürriyet içinde kurunuz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, haklarınız, Rusya’nın bütün halklarının hakları gibi, ihtilalin ve onun organları olan işçi, asker ve köylü Sovyetlerinin kudretli himayesi altındadır. Bu ihtilale ve onun hükümetine destek olunuz” (KC MDA, Fon. 111, Kayıt. 3, Dosya. 81, Sayfa. 230).

Bu hazırlanan metnin özellikle Müslüman-Türk ahaliye hitaben yazılması ve onların geçmiş acılarından bahsetmesi, gelecekte bunların bir daha yaşanmayacağına vaadi bile, o güne kadar özellikle bahsi geçen kesim üzerindeki hususi baskıyı anlatması açısından önemlidir.

Devrimle beraber yeni kurulan sistemde ve yukarıda verilen vaatler neticesinde yeniden ve daha geniş kitlelere hitap edecek şekilde teşkilatlanma

gereği hissedilir. Kazak Aydınları 1906 yılında kurdukları “Kazak Anayasal Demokratik Partisi”nin adını, Türkistan coğrafyasında merkez anlamında kullanılan “Orda” kelimesinin başına daha kapsayıcı ve tarihî olmasından hareketle “Alaş” adını ekleyerek 1917 yılında “Alaş-Orda” olarak değiştirirler. 5 Nisan 1917 yılında Bökeyhan: “Kurtuluş saati gelmiştir. Bizim siyasi hedefimiz millî kurtuluştur” demek suretiyle partinin bundan sonraki amacını ortaya koyar. Aralık 1917 yılında da Alaş-Orda Hükümeti kurulur (Nurpeisov, 1995: 17). Yeni parti ile oluşan hükümetin başkenti olarak “Semey” şehri merkez kabul edilir. “Alihan Bökeyhan (Başbakan), Halil Abbas (Başbakan Yardımcısı), Alim Han Ermek (Harbiye Bakanı), Ahmet Berimcan (Adalet Bakanı), M. Tınışbay (İçişleri Bakanı, aynı zamanda Hokant Hükümeti Başkanı), Ahmet Baytursun (Milli Eğitim Bakanı), M. Çokay (Dışişleri Bakanı, aynı zamanda Hokant Hükümetinde de aynı görevi yürütür), Cihanşah Dostmuhammed, Halil Dostmuhammet ve Ahmet Biy Sasan (Alaş-Orda Batı Bölgesi Mesul Bakanlığı)” görevlerini üstlenirler (Hayit, 1995: 253).

Zikredilen resmi organların yanında Mağcan Cumabaev, Mircakıp Dılat, Saken Seyfulin, S. Torayğırov gibi dönemin tüm Ceditçi aydınları çeşitli kademelerde görev alırlar. Alaş Orda Partisi etrafında birleşen aydınlar, o günkü şartlarda en akılcı yöntemle işe başlarlar. Bu yöntem tüm Türkistan’ı bir arada tutan manevî duygu ve değerleri göz ardı etmeden millî bir birlik kurup hem fikrî hem de siyasi bağımsızlığa gidecek yolda faaliyetler yürütmek ve millî aydınlanmayı geliştirip yaymak şeklindedir. Temel felsefesi tam bağımsızlık olarak özetlenebilecek Alaş-Orda Partisi, bilinçli ve ilerici hareket tarzıyla Pantürkizm’in merkezi haline gelir. Rusların tüm karşı çabalarına rağmen ciddi biçimde etkili olur ve bu yönüyle Rusları en çok uğraştıran hareketlerden biri haline gelir (Nesenov, 2005: 75). Parti halkın kendi millî kuvvetlerini ve mahallî idare organlarını kurmayı; bunları işler hale getirmeyi; eğitim, din, adalet gibi konularda da ilerici bir yaklaşım sergileyerek tüm Türk dünyasını kapsayan bilinçli bir toplum meydana getirmeyi hedeflese de güçlerini birleştirememenin verdiği zayıflıktan ötürü arzu edilen zaferi kazanamaz.

Alaş Orda’nın vesile olduğu cumhuriyet kısa ömürlü olsa da parti olarak halkta bulunduğu samimi karşılık nedeniyle Stalin’in en acımasız davran-

dığı yıllarda bile ayakta kalır ve 1937 yılına kadar fiilen varlığını devam ettirir. Her ne olursa olsun Türkistan coğrafyasında halk, hiçbir zaman esareti kabullenemez (KC MDA, Fon. 109, Kayıt. 1, Dosya. 15, Sayfa. 55). Alaş Orda hareketi sorunlara kesin ve doğrudan çözüm getiren görüş ve önerileri ile Tüm Türkistan’da etkili olur. Bu düşünce yapısının etrafında Rusya’nın hâkimiyeti altındaki tüm Türk boylarının bir araya gelip, birlikte mücadele etmesi fikri de kısa sürede ciddi bir destek bulur. Fakat kurtuluş yolları aranırken doğal olarak fikrî ve siyasi ayrılıklar da kendini gösterir. Özellikle de Şir Ali Lapin başkanlığındaki Ulema Meclisi taraftarları Semerkand, Hocent gibi eski usul medreselerin kuvvetli olduğu yerlerde, “Çar ve Ruslar defolsun, Müslümanlara hürriyet isteriz. Biz İslam devleti kurmak istiyoruz.” söylemini ön plana çıkarır. Ulema Meclisi taraftarları İslam dini etrafındaki bir birleşmenin kurtuluş ümidi olacağını savunurken, Kazakistan ve Kırgızistan’daki Alaş Ordacılar ile Özbekistan’daki Münevver Kaari başkanlığında 1917 yılında kurulan İslam Şurası temsilcileri Ceditçileri destekler. En başta Mustafa Çokay olmak üzere Alaş Orda üyelerinin büyük çoğunluğu tüm Türkistan’da tek cephe oluşturma gayretleri için uğraşırlar. Nihayetinde bir noktada buluşup, Muhammedjan Tınışbay başkanlığında ‘Türkistan Mahalli Muhtar Cumhuriyeti’ni kurarlar. Hatta Taşkent ve Kazakistan merkezli kurulan hükümetler arasında birleşme arzusu ile müzakereler yapılır. Hepsinin gayeleri aynı olsa da ne yazık ki yukarıda bahsi geçen değişik gruplar ve farklı bakış açıları ile oluşan fikir ayrılıkları nedeniyle birleşme mümkün olmaz (Aşımbayev, 2008: 193).

İstenen birleşmenin gerçekleşmemesi Rusların cesaretlenmelerini ve harekete geçmelerini kolaylaştırır. Esas itibariyle aydınların halkı bilinçlendirme ve halk nezdinde etkili olma çabasından rahatsız olan merkezî hükümet, bu çabalara karşılık farklı yöntemlere başvurur. Aydınların etkinliğini kırmak için Türkistan coğrafyasında, mahallî Komünist partileri kurarak yerleşme, kendini benimsetme ve psikolojik destek bulma işini hızlandırır. Fakat Komünist parti 1917’de 64, 1918’de 228, 1919’da ise 18 bin kişilik bir üyeye ulaşmasına rağmen bu üyeler içinde tek bir Türkistanlı yer almaz (Narkomı Kazahstana. 1920-1946 gg., 2007: 112). Hatta 1920 yılında Kazak Komünist Partisinin birinci toplantısı tek bir Kazak dahi katılmadan gerçekleştirilir. Hatta 1960 yılına gelindiğinde 318.500 kişilik Kazakistan Komünist Partisi üyesinden ancak 15 bini Kazaklardan oluşur.

Bu nedenle bugün özellikle Rus yanlılarının bilinçli olarak yaydıkları Türkistan'da Sovyet iktidarının Türkistanlılar tarafından teşekkül ettirildiği söylemi tamamen gerçek dışıdır (Janbosinova, 2013: 204).

Binbir aldatma ile devrimi gerçekleştiren Bolşevikler, bir yıl bile geçmeden Çarlık Rusya'sını aratır baskı ve zulümlere başvururlar. Türkistan'da kurulan Türk Cumhuriyetleri de bu süreçte ortadan kaldırılır. Türkistan coğrafyasının en önemli hareketleri arasında değerlendirilen Alaş Orda Partisi yaşanan her türlü fikrî ve siyasi ayrışmaya karşılık, taşıdığı sorumluluk gereği sadece doğduğu coğrafya ile sınırlı kalmaz. Cedit hareketinin amacına uygun olarak tarihi, coğrafi ve siyasi birliği hedefler. Kırgızistan'da açılan şube ve Rusya Müslümanları toplantılarında diğer Türk topluluklarıyla hareket etmeleri de bunun en açık göstergesidir (Amanjolova, 2015: 1).

Alaş Orda hareketi özel anlamda Kazak aydınlanmasına tesir etmiş olsa da en genel hedefiyle bütün Türk dünyasında bir aydın uyanışını gerçekleştirmek ister. Mustafa Çokay'ın: "Türkistan'da Türk her zaman var olacak, onu oradan yok etmek hiç kimsenin elinden gelmez" iddiasını gerçekleştirmek için gayret eden Alaş Hareketi mensupları dün için başaramamışlarsa da bugün Türkistan'da gelinen nokta, onların Türkistan topraklarına ettikleri aydınlanma tohumlarının meyvesidir (Nurpeisov, 1987: 238)¹.

Sonuç

Kazak aydınlanmasından etkilenen ve onu derinden etkileyen Alaş Orda Hareketi, Türk coğrafyasında geçmişte olduğu gibi bugün de tesirini sürdürür. Her türlü zulme, baskıya ve zorlamaya karşı Türkistan'dan yükselen her itiraz Alaş Orda ruhunun yeniden hayat bulması demektir. Şartları bakımından oldukça sıkıntılı bir coğrafyada ve zamanda bu harekete omuz verenler halklarını aydınlatma çabasının bedelini hayatlarıyla ödeyeceklerini daha en başından öngörürler. Bu gayretin meyvelerini hayattayken toplayamayacaklarının da farkındadırlar. Onlar aydın sınıfın kaderinin "gelecek inşası uğruna kendinden vazgeçmek" olduğunu gayet

¹ Nurpeisov K.N. (1987). Stanovlenie Sovetov v Kazakhstane (mart 1917 g. – iyun' 1918 g.). Alma-Ata: Nauka.

iyi bilirler. Nitekim pek çoğu, Kazak Türklüğünü aydınlatma çabasının bedelini sürülerek, hapsedilerek, kurşunlanarak ya da asılarak öder. Dahası cezaları kovulmakla, hapsedilmekle veya ölmekle de son bulmaz. Kendilerine karşı sistemin nefreti o kadar büyüktür ki onları hafızanın ve hatıranın kayıtlarından ebediyen silmek isterler. Kendileri bir mücrim gibi itham edilerek aşağılanan Alaş Orda aydınlarının eserleri ve isimleri uzun yıllar boyu yasaklanır ve gizlenir. Kazak aydınlanması, öncelikle eğitim faaliyetleriyle başlamışsa da gelişip yerleşik hale gelmesi Alaş Orda mensuplarının gayretleriyle mümkün olmuştur. Esası itibariyle göçebe hayat tarzının doğası gereği modern hayatın epey gerisinde bulunan Kazak halkını, çağın ihtiyaçları konusunda bilinçli hale getirme çabasının adı olan aydınlanma, özellikle yayın organları eliyle gerçekleştirilmek istenmiş ve söz ve yazı bu bağlamda aydınlanmanın en etkili aracına dönüşmüştür.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlık Arşivi

KC CA, Fon. 811, Kayıt. 24, Dosya. 114, Sayfa. 80-88.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi

KC MDA, Fon. 64, Kayıt. 1, Dosya. 256, Sayfa. 15.

KC MDA, Fon. 111, Kayıt. 3, Dosya. 81, Sayfa. 230.

KC MDA, Fon. 109, Kayıt. 1, Dosya. 15, Sayfa. 55.

KC MDA, Fon. 797, Kayıt. 1, Dosya. 46, Sayfa. 401.

2. Yazılı Kaynaklar

Akkulı, S. (2016). Alihan Bökeyhan. Zaveşaniye. T. 2: Şimkent.

Alaş Qozğalı. Dvijeniye Alaş. (2005). *Sbornik Dokumentov*. Tom. 2, 3: Almatı.

Alektorov, A.E. (1900). Oçerk Narodnogo Obrazovaniya Turgay-skoj Oblasti. Letopis 1744-1898. Vıpusk, 2. Orenburg. (Алекторов, А. (1900). Очерк Народного Образования Тургайской области. Летопись 1744-1898. Выпуск, 2. Оренбург.)

Amanjolova D.A. (2015). From the History of Interaction of Provisional Siberian Government and Alaş-Orda. *Russkaya Starina*, 2015, Vol. (13).

Aşımbayev D., Hlyupin V. (2008). Kazahstan: İstoriya Vlasti. Almatı. (Ашимбаев В., Хлюпин В. (2008). Казахстан: История Власти. Алматы)

Dowler W. (2001). Classroom and Empire: The Politics of Schooling Russia's Eastern Nationalities, 1860–1917. McGill-Queen's Pr.

Dvijeniye Alaş. (2016). *Sbornik Materialov Sudebnih Protsesov Nad Alaşevtsami*. (Almatı. Движение Алаш. (2016). Сборник материалов Судебных процессов над Алашевцами. Алматы)

Erjanova Ulpan. (2002). Tildegi Kazaktar Düniye tanımı / Ult Tağılı-mı. № 4.

Janbosinova A.S. (2013). *Kratkaia Entsiklopedia İstorii Alaş i Alaş Orda. Ust’-Kamenogorsk: Izdatel’stvo “Berel” VKGU imeni S. Amanzholova.* (Джанбосинова А.С. (2013). *Краткая энциклопедия истории Алаш и Алаш Орда. Усть-Каменогорск: Издательство «Берель» ВКГУ имени С. Аманжолова.*)

Jirençin, A.M. (1987). *İz İstorii Kazahskoy Knigi.* Alma-Ata. (Цзиренчин, А. (1987). *След Истории Казахской Книги: Алма-Ата.*)

Hayit, B. (1962). *Komünist Emperyalizmi Karşısında Türkistan.* İstanbul: *Toprak Dergisi Yayınları* №: 21.

Kırdıralina J.U. (2012). *Alimhan Ermekov: Almatı.*

Kurat, A.N. (1990). *Türkiye ve Rusya. Sevinç Matbaası: Ankara.*

Majitov, Sattar. (1998). *Aktualniye Problemi İzüçeniya Natsionalno-Osvoboditelnogo Dvijeniya v Kazahstane. Materialı Seminarov, Kruglogo Stola i Konferentsii.* Almatı: Zhan. (Маджитов, Саттар. (1998). *Актуальные проблемы Изучение Национально-Освободительного Движения в Казахстане. Материалы Семинаров, Круглого Стола и Конференции. Алматы: Жан.*)

Narkomı Kazahstana. 1920-1946 gg. (2007). *Biografiçeskiy Spravoçnik.* Almatı. (Наркома Казахстана. 1920-1946 гг. (2007). *Биографический справочник: Алматы*)

Nesenov, B. (2005). *Halık Jauları: Almatı.*

Neroznak V.P. (1995). *Natsionalnoye Samosoznaniye: Konsept i Struktura. Etniçeskoye i Natsionalnoye Samosoznaniye: Tezisi Konferentsii.* Moskova. (Нерознак В.П. (1995). *Национальное самосознание: Концепция и структура. Этническое и Национальное Самосознание: Тезиси Конференции. Москва.*)

Nurpeisov, K.N. (1995). *Alaş hem Alaşorda: Almatı.*

Nurpeisov, K.N. (1987). *Stanovlenie Sovetov v Kazakhstane (mart 1917 g. – iyun’ 1918 g.).* Alma-Ata: Nauka. (Нурпеисов, К. (1987). *Становление Советов в Казахстане (март 1917 г. - июнь 1918 г.).* Алма-Ата: Наука.)

Nurmaganbetova, R.K. (2003). Dvijeniye Alaş i Alaş Orda. İstoriografiya Problemi. 1920-1990 Godı 20. Veka. Almatı. (Нурмаганбетова, Р. (2003). Движение Алаш и Алаш Орда. Проблема историографии. Бог 1920-1990 гг. 20. Века: Алматы)

Saray, M. (1993) Kazak Türkleri Tarihi: Kazakların Uyanışı, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık: İstanbul.

Turan, Şerafettin. (1996). Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap: İstanbul.

Yalçınar, R. (2014). Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69 (1).

“Qazaq” *Gazeti*. (1998): Almatı.

Extended Summary

Within this scope the history of Kazakh cannot be separated from the history of Turkestan. Kazakh community has shared the same fate as the other communities of Turkestan. Turkestan region suffered significant material and moral losses since the territory was exposed to imperialistic attacks. Most distressful period of these happened during 20th century. Especially exploitation and assimilation efforts accelerated during this period and several centers of resistance emerged to oppose those external influences that have appeared. In essence of the exploitation and assimilation efforts, there was the idea of facilitating colonization by dividing the region into smaller pieces to establish and ease the colonial administration.

The expansionism, exploitation and imperialism policies which have been pursued by the Russia in Turkestan caused the material and moral resources of the communities in Turkestan to be excessively exploited. This exploitation activities shows similarities with the Western imperialistic methods of colonization in other geographies. Russia wants to veil the colonization of the Turkestan societies under the name of modernization. One of the most bitter part of this exploitation as emphasized in this study is the extermination of intellectual elites whom constitute the memory of the nation and whom might have shaped its own future path. This study targets an explicit evaluation of how the exploitation and extermination of intellectuals took place in Turkestan region over the Kazakh region and Kazakh intellectuals. In this context, the study aims to achieve its objective with reviewing and analyzing the primary and secondary written documents.

Turks, one of the oldest tribes in history, have always been exposed to direct or indirect attacks in many areas in their geography. By the 20th century, these attacks experienced the most violent period. In particular, exploitation and assimilation efforts have gained weight and centers of resistance have been established against this. The idea of facilitating colonization and managing it by dividing it into small pieces is the basis of exploitation and assimilation. The harshest reaction to this assimilation and exploitation effort is the old-fashioned madrasahs and conscious communities raised from the societies, associations and parties established by

the Usul-i Cedit schools that started their activities as a result of the Cedit movement. The activities carried out by the intellectuals of this period were not only local studies. The intellectuals of the period aimed to confront the enemy with efforts to unify the whole Turkic world in response to the search for assimilation and exploitation targeting the entire Turkic world. However, local studies have also come to the fore with their essential and unifying aspects rather than being separators. In this study; We will evaluate the Kazakh enlightenment process, which emerged as an attitude against the exploitation and assimilation efforts undertaken by the Russians for the purpose of Russification and Christianization, and the Alaş Orda movement that developed and settled this process.

Imperialistic colonization and exploitation assaults may usually face the resistance from some groups amongst their prey. These resistance groups may be formed by Nobles but most of the main element of resistance in modern era constitute by the Intellectual of the society. The Intellectuals of the Turkestan demonstrate notable reaction against the Russification and colonization policies. This reaction manifests itself initially as re-embracing its national self-identity and introducing the society with the world of civilization to saving it from its situation of underdevelopment and backwardness. The strongest reaction against assimilation and colonization endeavors of Russians in Turkestan area arises from the old-style madrasahs and the Usul-i Cedit movement which has already begun the operate as a result of Cedit movement. Especially the reactions and resistance of the conscious communities, whose indoctrinated within the societies, associations and political parties which established by the figures who were educated by Usul-i Cedit schools, were quite remarkable. The activities conducted by the Intellectuals of this era were not limited to local studies and works. Intellectuals of this era aimed to unite the Turkic world with their studies and works against a common enemy who were targeting to assimilate, exploit and colonize the Turkic world entirely. Alongside with these the local studies and works were also may highlighted as their necessity and unifying nature rather than being separative. In this study, the Kazakh enlightenment process which emerged as a reaction to the exploitation, assimilation and colonization efforts of the Russia for the purpose of Russification and Christianization to be examined. Also

within the scope of Kazakh enlightenment, the Alaş Orda movement which developed and established the backbone of the Kazakh enlightenment will be investigated.

The main reasons underlying the Alaş Orda movement to be emerged were the following demands: recognition of Kazakhstan as the homeland of the Kazakh nation, the request from Russians to abandon their expansionist policies over these lands, equal and fair treatment for Kazakh people, providing an environment for freedom of speech and other basic human rights, enabling the necessary education opportunity through madrasahs, schools and universities for Kazakh youth to be educated from primary education until higher education.

Kazakh Constitutional Democratic Party was established in 1906. Later the name of the party was changed to «Alaş-Orda» in 1917 by the Kazakh intellectuals with adding the word «Alaş» due to its historical meaning and inclusiveness, in front of the word «Orda» which means «center» through the Turkestan region. The party’s purpose of establishment announced as National Independence by Bökeyhan at 5 April 1917 and in December 1917 Alaş-Orda government was established. The city of Semey recognized as capital city of the newly formed government. The members of cabinet were “Alihan Bökeyhan (prime minister), Halil Abbas (deputy prime minister), Alim Han Ermek (minister of war), Ahmet Berimcan (minister of justice), M. Tınışbay (minister of interior, also head of the Hokant government), Ahmet Baytursun (minister of national education) , M. Çokay (Minister of Foreign Affairs, who also holds the same position in the Hokand Government), Cihanşah Dostmuhammed, Halil Dostmuhammet and Ahmet Biy Sasan (Alaş-Orda Western Region responsible ministry) ”. Alongside of these official bodies, all Jaditian(Ceditçi) intellectuals of the era held some positions and employed at different levels such as, Mağcan Cumabaev, Mircakıp Dılat, Saken Seyfulin S. Torayğırav. Intellectuals whom were united around the Alaş Orda Party, started with the most rationalistic methodic in the condition of that day. This method required the establishment of a national unity without ignoring the spiritual feelings and values that hold all Turkistan together. Once the national unity might be established that would enable the activities which may

lead towards to both ideological and political independence possible. The ultimate aim of the party was in reality to reach towards independence through Kazakh enlightenment.

The Alaş-Orda Party whose main philosophy can be sum up as the idea of full independence both politically and culturally, quickly became the center of Pan Turkic movement with its progressive and conscious policies. Despite all the counter efforts of the Russians, the party was seriously effective. But even though the Party was aiming to create a conscious society which may include all Turkic world with a progressive approach in areas such as; education, religion, justice and establishing its own national forces, local administrative bodies, make them fully operational, due to weakness caused by failure of unification of powers failed to achieve victory.

Even though its republic was short-lived the Alaş-Orda Party managed to survive even through the harsh and ruthless years of Stalin, in respect of its intensive sincere respond in people and continued its de facto existence until 1937. Alaş-Orda movement with its absolute and direct paradigms and solutions was able to be effective in all Turkestan region. The idea of the unification struggle of all Turkic societies which were under the rule of Russia to unify finds considerable support in short time with explained mentality. However while seeking salvation methods intellectual and political differences and conflicts were appeared naturally. Absence of desired and planned unification encouraged and eased the Russians to take action against the movement. Virtually the central government which were feeling disturbed by the efforts of intellectuals to indoctrinate the population and to create conscious society and to be effective over vox populi employed different measures in response to these activities. In order to deactivate the effects of intellectuals in Turkestan region, the Central Government accelerates the efforts of settling in Turkestan, establishing local Communist parties, adopting and finding ideological supporters amongst population.

There is also a point which needs to be underlined specifically which is especially propangated and spread by pro-Russians on purpose, that the Soviet power and soviet government was established in Turkestan by Turkestan people. This rhetoric and claim does not present the reality at all. The Bolshevik whose succeed at Red revolution with miscellenaous

deception and lies became more oppressive than Russian Tsardom in short notice. The Turkic Republics established in Turkestan exterminated in this process. The Alaş-Orda Party that considered as one of the most significant and important movements of Turkestan region, regardless of political or intellectual disputes, could not be limited to the region which it emerged due to its historical responsibility. Jadith(Cedit) Movement aims the historical, geographical, political unification in accordance of its purpose. The branch of it in Kırgyztan, their policy to act in accordance with other Turkic societies in Russian Muslim’s gatherings are few of the signs to prove this fact. Alaş-Orda specifically effected the Kazakh enlightenment but in general its ultimate and general aim targets a whole intellectual awakening in entire Turkic world.